

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Bács-Kiskun megye cigányságának történetéhez

(Az 1768-as cigányösszeírás népességstatisztikai-demográfiai adatai)

MÉSZÁROS LÁSZLÓ

I. AZ 1768-AS CIGÁNYÖSSZEÍRÁS ÉS A CIGÁNY GYERMEKEK 1780-AS ÖSSZEÍRÁSA

Indiai eredetű cigányságunk történelmi múltjában sok fehér folt található. Ezek feltérképezésében jól hasznosíthatók az újkori cigányösszeírások, melyek azonban az 1893-as országos cigányösszeírás kivételével még teljesen feltáratlanok.¹ E forrásokból összeállítható a cigánynépesség demográfiai struktúrája, de emellett értékes adatokat nyerhetünk belőlük a cigányság foglalkozására, vallási megoszlására és névadási szokásaira is. Közéjük tartozik a történelmi Pest—Pilis—Solt vármegye 1768-as cigányösszeírása is, valamint a cigány gyermekek 1780-as összeírása, melyekből feldolgoztuk a Duna—Tisza köze déli részére, azaz a mai Bács-Kiskun megyére vonatkozó adatokat.

Ezek az összeírások szervesen illeszkedtek bele a cigányprobléma megoldását célzó állami erőfeszítések rendszerébe. Ugyan már III. Károly rendeletet adott ki 1725-ben a cigányság letelepítésére, az ellenszegülők kitoloncolására és a visszamerészkedők lefejeztetésére, de a cigányügy rendezése mégis lányára és unokájára maradt. Mária Terézia 1758-as első rendelkezésétől az 1780-as évek közepéig számos rendszabály, utasítás született, melyeknek az volt a célja, hogy a többnyire szabadon kóborló, munkátlan, a társadalommal gyakorta összeütközésbe kerülő cigányokat véglegesen letelepítsék, földművelésre szorítsák s így bekapcsolják a folyamatos termelőmunkába. Ezek a törekvések azonban nem jártak eredménnyel, mert a szükséges anyagi-gazdasági alapokat nem biztosították, másrészt pedig a cigányság szembefordult velük, a paraszti és nemesi társadalom bizalmatlanul, ellenségesen fogadta a rendelkezéseket. A feudális

1. Schwartner, 1809. 149—56.; Herrmann, 1895. 59, 85; Kemény I., 1974. 63—72.; Kovács É., 1974. 39—40.; Mészáros L., 1974—1975.; A területi levéltárakban őrzött feudális kori összeírások jegyzéke. 3. r. Városi összeírások. Szerk.: Bácskai Vera. Bp. 1969. VIII, 355 p.

abszolutizmus elmaradott gazdasági-társadalmi viszonyai nem tették lehetővé a cigánykérdés végleges rendezését; a bécsi kormányzat csupán részleges, időleges eredményeket tudott elérni.²

A letelepítés első lépéseként igyekeztek megállapítani a cigányság pontos létszámát, s összeírták őket. Pest—Pilis—Solt vármegye 1768-as cigányösszeírása egyike volt a legelsőeknek; az országos összeírást csak 1782-ben tudta végrehajtani II. József. A gyermekösszeírással, melyet PPS vármegyében 1780-ban végeztek el, a gyermekek létszámát kívánták megállapítani, hogy azután szüleiktől elvegyék és jobbágygazdákhöz adják ki őket „átnevelésre”. A kecskeméti járás cigány gyermekeinek összeírását 1780. április 17-én készítette el Balla Ignác szolgabíró.³ A registrum 30 falura és mezővárosra terjedt ki, melyek közül ma 25 tartozik Pest, 3 Bács-Kiskun és 2 Szolnok megyéhez. Rovatai a lakóhely nevét, a családfő teljes személynevét, valamint a fiú- és leánygyermekek létszámát tartalmazták. Kecskemét mezővárosban 40 családfőnél 33 fiút és 31 lányt, Izsákon 6 családfőnél 5 fiút és 8 lányt, Alpáron 4 családfőnél 2 fiút és 3 lányt regisztráltak. Tehát a 3 településen 50 családfőnél összesen 82 gyermeket (40 fiút, 42 lányt) írtak össze. A családfők nevét többnyire megtalálhatjuk az 1768-as összeírásban is. Az összeírt gyermekeknek viszonylag csekély száma arra mutat, hogy a szülők közül többnek sikerült elrejtene, eltitkolnia gyermekét az összeírók elől.

Az 1768-as cigányösszeírás⁴ feltünteti a lakóhely nevét, jellegét, birtokosát, az apák vezeték- és keresztnévét, az anyák keresztnévét (olykor a családnevét is), a gyermekek keresztnévét, valamennyiük életkorát, vallását, s végül a serdülő és felnőtt férfiak foglalkozását. Az 1768. március 29—május 10-e között végrehajtott cigányösszeírásnak a mai Bács-Kiskun megyei helységekkel kapcsolatos adatait a következő fejezetekben tekintjük át olyaténképpen, hogy először táblázatokba foglaljuk, majd értékeljük őket.

2. *Magyar Hírmondó*, 1782. 95. sz. 757—9.; Schwartner, 1809. 116—9.; Bartalus, 1866. 290—308.; Sárosi, 1971. 15—6.; Kovács É., 1974. 39.; József íg., 1888. 274—96.; Marczali Henrik, Magyarország története II. József korában. Bp. 1888. III. 220—1.; Szabó, 1966. 125—32.; Heiczinger, 1975.; Utasítás a cigány nép rendbeszedéséről. = PmL. Acta pol. Miscellanea. 1780. 70. sz., 1783. 25. sz.

3. A lakosok közt kiosztandó cigány gyermekek összeírása a kecskeméti járásban. 1780. = PmL. CC.I. 57. 14 p., Acta pol. Miscellanea. 1780. 78. sz. 2 p.

4. PmL. CC. I. 39. A vármegye 135 mezővárosában, falujában és pusztáján összesen 2564 cigányt regisztráltak. Ebből a 100 Pest megyei lakóhelyre 1612 cigány csik, Bács-Kiskun megye 33 lakóhelyére 922 fő, Szolnok megye 2 lakóhelyére 30 fő.

II. BÁCS-KISKUN MEGYE CIGÁNYNÉPESSÉGE 1768-BAN

1. A CIGÁNYNÉPESSÉG DEMOGRÁFIAI VISZONYAI

a) A cigányság létszáma és területi elhelyezkedése

A cigánynépeség területi elhelyezkedésével és létszámával kapcsolatos adatokat egy térképvázlatban és egy táblázatban összegeztük. Számbeli súlyuk leméréséhez feltüntettük a lakóhelyek összlélekszámát is az 1784/87-es hivatalos állami népszámlálás alapján.⁵ A lakóhelyeknél általában a ma használatos elnevezést tüntettük fel; a korabeli helynevet, továbbá a lakóhely típusát, birtokosának nevét és az akkori járási beosztást jegyzetben adjuk. A táblázatokban a helynevek betűrendben követik egymást lakóhely-típusonként, mégpedig úgy, hogy az első 7 rovatban a mezővárosok, a következő 24 rovatban a falvak, s az utolsó 2 rovatban a puszták adatsorai találhatók. A térképvázlaton csak a cigányok által lakott települések szerepelnek.⁶

Bács-Kiskun megye cigányok által is lakott települései és pusztái 1768-ban, a mai járási beosztás alapján. (Lásd a mellékelt térképvázlatot!)

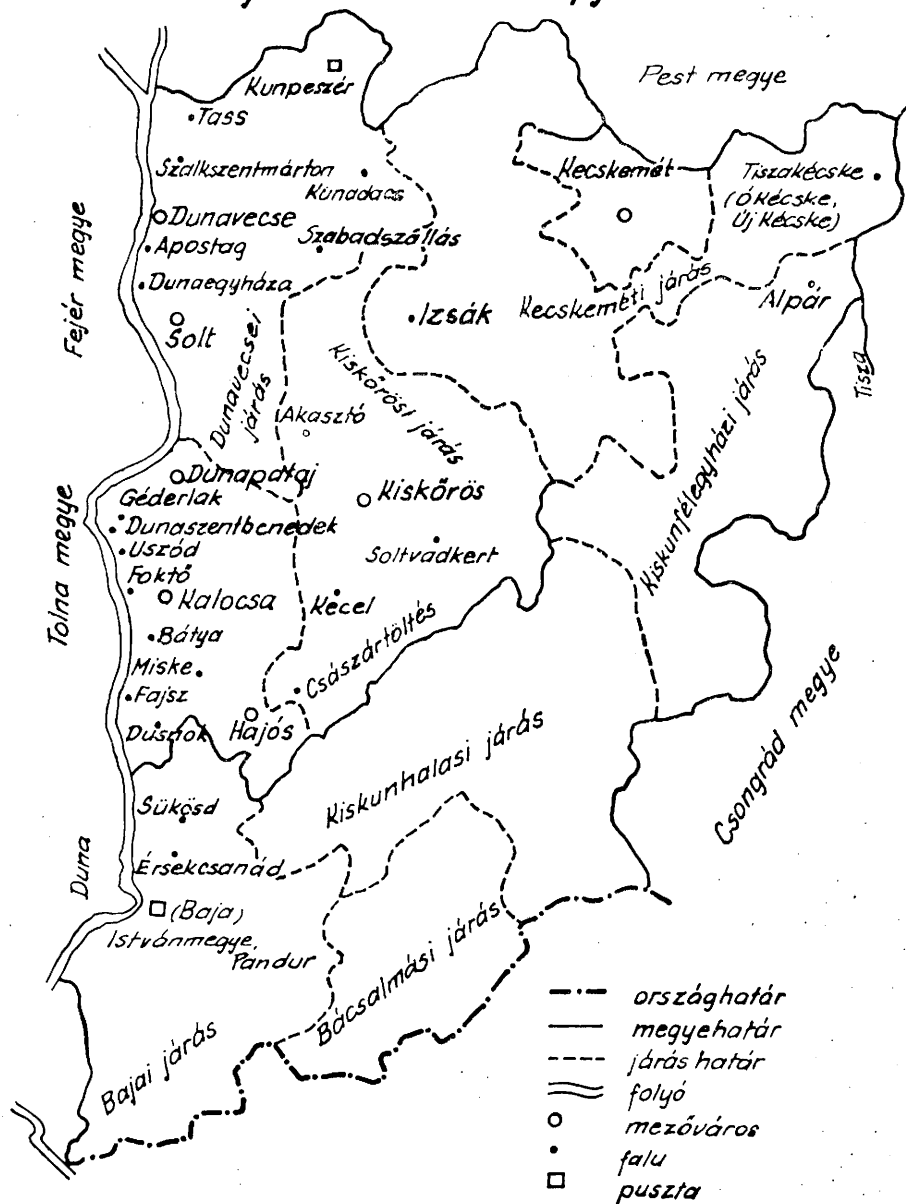
5. Az első magyarországi népszámlálás. 1784—1787. Szerk.: Danyi Dezső és Dávid Zoltán. Bp. 1960. 118—24. 382. p.

6. a) Mezővárosok: Patay: solti járás, Pálffy Jánosé, 88—9. p.; Duna Vecse: u. o., Földváry cs., 78. p.; Hajós: u. o., kalocsai érseké, 79—80. p.; Kalocsa : u. o., u. azé, 79—80. p.; Kecskemet: kecskeméti j., a Koháry grófi családé, 25—33. p.; Kis Kőrös: solti j., a Wattay cs., 86. p.; Solt: u. o., a Bosnyák cs., 87. p.

b) Falvak: Akasztó: solti j., Batthyány grófi cs., 86—7. p.; Alpár: kecskeméti j., a váci püspöké, 33. p.; Apostag: solti j., a Fáy cs., 78. p.; Bática: u. o., a Tarkó és egyéb családoké, 90. p.; Császártöltés: u. o., a kalocsai érseké, 85. p.; Egyháza: u. o., a Rudnyánszky bárói családé, 78. p.; Szent Benedek: u. o., a kalocsai ér., 90. p.; Dusnok: 1d. az előzőt, 82—3. p.; Csanád; u. o., a kamaráé, 84. p.; Fajszt: 1d. az előzőt, 81—2. p.; Foktő: a kalocsai ér., u. o., 90. p.; Lak: u. o., u. azé, 89—90. p.; Izsák: kecskeméti j., az Orezy bárói családé és másoké, 34. p.; Keczel: solti j., a kalocsai ér., 85—6. p.; Miske: 1. az előzőt, 84—5. p.; Ó Kécske: kecskeméti j., a Balogh és Vörös családoké, 19. p.; Pandur: solti j., a kalocsai ér., 84. p.; Vadkert: u. o. az Orezy bárói cs., 86. p.; Sükösd: u. o., a kalocsai ér., 83. p.; Kunszabadszállás: solti j., a Német Lovagrendé, 78. p.; Szent Mártony: u. o., az Amade grófi cs., 78—9. p.; Tass: u. o., a Szemere cs., 89. p.; Új Kécske: kecskeméti j., a Balogh és Vörös Cs., 19. p.; Uszód: solti j., a kalocsai ér., 91—3. p.;

c) Puszták: Istvánmegye (ma Bajához tartozik): solti j., a kalocsai érseké, 84., p.; Pezér: váci j., közbirtokosoké, 52. p.

Bács-Kiskun megye cigányok által is lakott települései és pusztái 1768-ban, a mai járási beosztás alapján

1. A magyar és a cigány népesség száma lakóhelyenként

Helynév	Magyarok		Cigányok		Összlélekszám
	fő	%	fő	%	
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Dunapataj	3 893	98,9	42	1,1	3 935
Dunavecse	3 377	99,5	17	0,5	3 394
Hajós	1 392	99,2	11	0,8	1 403
Kalocsa	5 943	99,3	44	0,7	5 987
Kecskemét	21 966	98,6	304	1,4	22 270
Kiskőrös	3 521	99,4	19	0,6	3 540
Solt	2 674	99,1	23	0,9	2 697
Akasztó	1 523	99,0	16	1,0	1 539
Alpár	895	99,1	8	0,9	903
Apostag	1 573	99,1	14	0,9	1 587
Bátya	1 670	99,2	13	0,8	1 683
Császártöltés	733	99,6	3	0,4	736
Dunaegyháza	1 611	99,6	6	0,4	1 617
Dunaszentbenedek	548	99,5	3	0,5	551
Dusnok	1 310	96,7	46	3,3	1 356
Érsekcsanád	1 214	99,3	8	0,7	1 222
Fajsz	1 355	97,1	40	2,9	1 395
Foktő	1 523	98,9	17	1,1	1 544
Géderlak	575	98,0	12	2,0	587
Izsák	2 446	98,8	29	1,2	2 475
Kecel	2 020	98,9	23	1,1	2 043
Miske	1 332	99,0	13	1,0	1 345
Ókéske	1 047	99,3	7	0,7	1 054
Pandúr	625	99,2	5	0,8	630
Soltvadkert	1 758	99,6	7	0,4	1 765
Sükösd	1 541	98,7	21	1,3	1 562
Szabadszállás	791	99,0	9	1,0	800
Szalkszentmárton	2 151	99,6	9	0,4	2 160
Tass	2 463	99,2	18	0,8	2 481
Újkéske	601	97,6	15	2,4	616
Uszód	880	90,6	91	9,4	971
Istvánmegye	1 167	98,3	20	1,7	1 187
Kunpeszér	34	81,0	8	19,0	42

2. A magyar és a cigány népesség száma lakóhely típusonként

Lakóhely-típus	Magyarok		Cigányok		Összes
	fő	%	fő	%	
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Mezőváros	42 766	98,9	460	1,1	43 226
%	6,9	—	50,0	—	56,8
Falu	31 188	98,6	434	1,4	31 622
%	41,5	—	47,0	—	41,6
Pusztá	1 201	97,7	28	2,3	1 229
%	1,6	—	3,7	—	1,6
Együtt	75 157	98,8	922	1,2	76 077

A cigányösszeírás a jelenleg Bács-Kiskun megyéhez tartozó 113 település közül 33-ban (29,19%) tüntet fel cigányokat. Magában foglalta a dunavecsei, kalocsai és kiskőrösi járást teljes egészében, továbbá a kecskeméti, bajai és kiskunfélegyházi járások egyes részeit, de egyáltalán nem terjedt ki a bácsalmási és kiskunhalasi járásokra, vagyis a megye déli és keleti területeire. A 33 lakóhelyen összesen 922 cigányt regisztráltak, zömmel két súlyponti területen: Kecskemét mezővárosban és a Duna mentén. A gazdaságilag fejlett, nagy népességű Kecskeméten élt a jegyzékbe vett cigányság egyharmada (304 fő), a Duna partvidékén pedig a fele (19 településen 456 fő). E bizonyos fokú népességtömörülésnek nyilván az a magyarázata, hogy a fejlett mezővárosban és a folyó közelében jobb megélhetési lehetőségek kínálkoztak, mint az ezektől távolabb levő kisebb településeken.

A jegyzékbe vett mezővárosokban, falvakban és pusztákon az össznépeség túlnyomó többségét, 98,8%-át magyarok alkották, a cigányok számaránya csupán 1,2%-ot tett ki. Jellemző, hogy a cigánynépesség fele alig 7 mezővárosban tömörült: egy-egy településre itt 66 cigány jutott, ami a magyarok számához képest jelentéktelen, de a falvak cigányságához viszonyítva már eléggé számottevőnek mondható, hiszen a 32 faluban és pusztán átlagosan csak 14—14 cigány élt. A falvak közül különösen kiemelkedő volt a Duna-parti Uszód cigányságának létszáma: 91 fő (9,4%), melyet egyedül Kecskemét múlt felül. Az átlagosnál népesebb cigányközössége volt még Dusnoknak és Fajsznak, melyekben a népesség 2,3—3,3%-át cigányok alkották. Említésre érdemes még Izsák 29 fős cigánynépessége, viszont a többi falué már jelentéktelen számú volt. Különösen kevés cigány élt Császártöltésen, Dunaegyházán, Soltvadkerten és Szalkszentmártonban: 3—9 fő, mely alig érte el az illető települések lakosságának 0,4%-át.

Mivel a cigányösszeírás nem terjedt ki a megye egészére, ezért teljes létszámukat csak hozzávetőleges pontossággal, analógikus úton számíthatjuk ki. A cigányösszeírás nem tartalmazza az akkor még Bács vármegyéhez tartozó részek, továbbá a közigazgatásilag teljesen elkülönült Kiskunság adatait, melyek a jelenlegi megye területének mintegy a felét tették ki. E szerint kb. 1800 cigány élhetett 1768-ban a Duna—Tisza köze déli részén. A mainak megfelelő Bács-Kiskun megye területén 1784/87-ben 140 873 főt regisztráltak,⁷ s ennek 1,2%-a 1690 fő. A két számítás alapján tehát kb. 1700—1800 főre becsülhetjük a megye cigányságának összlélekszámát 1768-ban.

b) A cigányok nemek szerinti megoszlása

A cigányság nemek szerinti megoszlásával kapcsolatos adatokat a 3. és a 4. táblázatban összegeztük. Ugyanitt tüntetjük fel a szülők életkorát első életben maradt gyermekük születésekor.

3. A cigányok nemek szerinti megoszlása lakóhely-típusonként

Lakóhely-típus	Férfi	%	Nő	%	Szülők életkora	
					apáé	anyáé
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Mezőváros	242	52,4	218	47,6	24	17
%	49,1	—	49,9	—	—	—
Falu	236	54,3	198	45,7	28	20
%	47,8	—	46,1	—	—	—
Pusztá	15	53,6	13	46,4	25	17
%	3,1	—	3,6	—	—	—
Összes	493	53,4	429	46,6	26	18
%	100,0	—	100,00	—	—	—

4. A cigány népesség nemek szerinti megoszlása lakóhelyenként

Helynév	Férfi	%	Nő	%	Szülők életkora	
					apáé	anyáé
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Dunapataj	23	54,8	19	45,2	21	19
Dunavecse	8	47,1	9	52,9	21	18
Hajós	6	54,5	5	45,5	27	18
Kalocsa	18	40,9	26	59,1	21	17
Kecskemét	164	53,9	140	46,1	24	16
Kiskőrös	11	57,9	8	42,1	33	18
Solt	12	52,2	11	47,8	23	16
Akasztó	9	56,3	7	43,7	25	19
Alpár	5	62,5	3	37,5	32	26
Apostag	8	57,1	6	42,9	26	15
Bátya	9	69,2	4	30,8	27	15
Császártöltés	2	66,7	1	33,3	36	18
Dunaegyháza	5	83,4	1	16,6	29	30
Dunaszentbenedek	2	66,7	1	33,3	30	20
Dusnok	19	40,0	27	60,0	34	25
Érsekcsanád	5	62,5	3	37,5	20	15
Fajsz	21	52,5	19	47,5	26	20
Foktő	9	52,9	8	47,1	24	22
Géderlak	7	58,3	5	41,7	37	30
Izsák	14	48,3	15	51,7	24	19
Kecel	13	56,5	10	43,5	24	19
Miske	9	69,2	4	30,8	36	26
Ókéske	4	57,2	3	42,8	27	17
Pandúr	2	40,0	3	60,0	28	21
Soltvadkert	4	57,2	3	42,8	28	17
Sükösd	13	54,2	11	45,8	28	22
Szabadszállás	6	62,5	3	37,5	20	21
Szalkszentmárton	5	55,6	4	44,4	26	16
Tass	10	55,6	8	44,4	21	18
Újkéske	8	53,4	7	46,6	32	26
Uszód	49	53,9	42	46,1	31	21
Istvánmegye	11	55,0	9	45,0	24	18
Kunpeszér	4	50,0	4	50,0	27	17

A cigánynépesség nemi megoszlása a maival ellentétes képet mutat: több volt a férfi, mint a nő. A népesség 52,4%-át férfiak, 47,6%-át pedig nők alkották, ami azt jelenti, hogy 1000 férfira csak 908 nő jutott. Ez számottevő nőhiányt jelentett, melynek negatív hatása feltétlenül érvényesült a népességnek a lélekszámhoz viszonyítva kisebb ütemű természetes szaporodásában. Ez a nemi megoszlás mind a korabeli, mind pedig az 1893-as helyzethez képest is negatív volt. 1768-ban a történeti Pest—Pilis—Solt vármegye mezővárosaiban 503 cigány férfit (51,6%) és 471 cigány nőt (48,4%) regisztráltak, tehát 1000 férfira 940 nő jutott. Ez lényegesen kedvezőbb nemi megoszlás volt, mint a Bács-Kiskun megyei. A PPS vármegyei mezővárosi cigánynépesség közül a mai Bács-Kiskun megyéhez 261 férfi (50,8%) és 253 nő (42,6%) tartozott, a mai Pest megyéhez pedig 242 férfi (52,4%) és 218 nő (47,6%), vagyis 1000 férfira 901 nő jutott. Az arányok mindenképpen Bács-Kiskun megye rovására alakultak.⁸

Hasonló eredményekhez jutunk, ha az 1784/87-es népszámlálás országos és megyei adataival vetjük össze a cigányösszeírás számadatait. A népszámlálás idején a mai Magyarországra eső területen 1000 férfira 970 nő jutott. A mai Pest megyei területen a népesség 50,7%-át férfiak, 49,3%-át nők alkották, vagyis arányuk jobb volt az országosnál. Bács-Kiskun megyében az összlakosság 51,4%-a volt férfi, és 48,6%-a nő, azaz 1000 férfira 947 nő jutott, míg a történeti PPS vármegyében 1000 férfihoz képest 966 volt a nők száma. Bács-Kiskun megye cigányságának nemi megoszlása tehát a korabeli megyei és országos állapotnál egyaránt kedvezőtlenebb képet mutatott.⁹ Különösen magas volt a férfínépesség aránya a mezővárosok közül Kiskőrösön, Hajóson és Dunapatajon, a falvak közül Dunaegyházán, Bátyán, Dunaszentbenedeken és Alpáron. Nők csak 5 helységben voltak többségben, úgymint Kalocsán (59,1%), Dunavecscén (52,9%), Dusnokon, Pandúron (60%) és Izsákon (51,7%). E néhány település abszolút viszonyban csekély nőtöbbsége viszont nem ellensúlyozhatta az egész megye kedvezőtlen nemi megoszlását.

A cigánynépesség negatív maszkulinitási aránya egyrészt azzal függhetett össze, hogy több fiú született, illetve maradt életben, mint leány (a fiúk

8. PmL. CC. I. 39.; Mészáros L., 1975.

9. Danyi—Dávid, 1960. 28—31, 36.

valamivel életképesebbek lehettek), másrészt a szülés folyamán sok anya életét veszthette gyermekágyi lázban, illetőleg a vele kapcsolatos komplikációk miatt a nők átlagos élettartama rövidebb volt, mint a férfiaké.¹⁰

A szülők átlagéletkora első életben maradt gyermekük születésekor a férfiak esetében 26, a nőknél 18 életév volt. Ebből bizonyos mértékig következtetni lehet az élettársi (esetleg házastársi) kapcsolat létesítésének idejére, mely a férfiaknál átlagosan a 25., a nőknél pedig a 17. életév betöltése után következett be. Tekintve, hogy a cigányok jelentős részénél az első életben maradt gyermek tulajdonképpen már nem is az első gyermek lehetett (ki tudná megmondani, hány gyermek halt meg addig, amíg végre egy életben maradt?), az élettársi-házastársi kapcsolat létesítésének időpontját egy-két évvel nyugodtan korábbra tehetjük. Megállapítható tehát, hogy a nők igen fiatalon, 14—16 évesen „mentek férjhez”, viszont a férfiak csak 22—24 évesen „nősültek”.

c) A cigánynépesség korösszetétele

A cigányság korösszetételére vonatkozó adatokat egy ötévenkénti és egy életkori szakaszonkénti megoszlásnak megfelelő 2—2 táblázatban összegeztük.

10. Kovács Zoltán, Somogy megyei községek népesedési viszonyai 1748-ban = *A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei*, 1964. 221—43.; Uő, A magyarországi népességi reprodukció kérdése és a XVIII—XIX. századi családi rekonstrukciós vizsgálatok néhány eredménye. = *SZFTTK*. 1966. 131—48.; Uő, A népesség korösszetétele Somogyban a XVIII. század közepén. *SZFTTK*. 1965. 237—57.; Uő, A magyar népességfejlődés a honfoglalástól 1870-ig. I—II. = *SZFTTK*. 1971. 77—88., 1972. 3—25.

5. A cigánynépesség ötévenkénti életkori megoszlása lakóhelyenként

	0-5	6-10	11-15	16-20	21-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	76-80
Dunapataj	12	4	4	6	5	3	3	1	—	2	—	2	—	—	—	—
Dunavecse	4	4	1	1	2	3	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hajós	3	—	—	3	1	1	—	1	—	—	1	1	—	—	—	—
Kalocsa	13	8	2	2	2	10	1	2	—	2	—	1	—	—	—	—
Kecskemét	55	48	28	43	25	31	7	14	11	19	11	6	2	—	1	—
Kiskőrös	4	4	3	—	1	1	1	1	—	1	—	1	1	—	—	—
Solt	6	2	—	3	—	4	1	1	—	—	—	3	1	1	—	—
Akasztó	5	1	2	2	1	2	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Alpár	—	2	2	1	—	—	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—
Apostag	3	—	1	6	1	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—
Bátya	4	2	—	1	1	2	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—
Császártöltés	—	—	1	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Dunaegyháza	1	3	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Dunaszentbenedek	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dusnok	10	13	4	2	2	3	1	—	—	5	1	3	1	1	—	—
Érsekesanád	—	1	—	2	2	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—
Fajsz	10	12	4	2	5	—	3	3	1	—	—	—	—	—	—	—
Foktő	3	5	—	5	—	—	—	3	—	—	—	1	—	—	—	—
Géderlak	2	4	2	—	—	—	—	—	2	1	1	—	—	—	—	—
Izsák	3	8	1	6	2	2	2	3	1	1	—	—	—	—	—	—
Kecel	6	6	1	—	1	3	3	—	—	—	1	2	—	—	—	—
Miske	4	2	1	2	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—	—	—
Ókéske	2	2	1	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Pandúr	3	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Soltvadkert	1	3	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sükösd	4	6	5	—	1	2	2	—	1	1	1	1	—	—	—	—
Szabadszállás	2	3	—	2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Szalkszentmárton	—	—	5	—	—	1	—	1	—	1	1	—	—	—	—	—
Tass	4	—	2	—	3	4	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Újkéske	2	—	2	4	1	3	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—
Uzód	22	20	8	6	7	6	3	7	—	4	—	5	1	—	—	2
Istvánmegye	6	2	2	4	1	2	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—
Kunpeszér	3	2	1	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—

6. A cigánynépesség ötévenkénti életkori megoszlása lakóhely-típusonként

Életkor	Mező- város	%	Falu	%	Puszta	%	Összes	%
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
0— 5	98	49,7	91	45,8	9	4,5	198	21,4
6—10	71	42,2	93	55,2	4	2,6	168	18,1
11—15	38	45,2	43	51,2	3	3,6	84	9,1
16—20	59	57,2	40	38,8	4	4,0	103	11,1
21—25	37	53,7	30	44,7	1	1,6	68	7,3
26—30	55	59,3	34	37,2	3	3,5	92	10,1
31—35	15	40,1	21	59,9	—	—	36	4,0
36—40	20	38,4	29	55,7	3	5,9	52	5,7
41—45	11	64,8	6	35,2	—	—	17	1,9
46—50	24	57,1	17	42,5	1	0,4	42	4,6
51—55	15	71,4	6	28,6	—	—	21	2,3
56—60	12	42,9	16	57,1	—	—	28	3,0
61—65	3	60,0	2	40,0	—	—	5	0,6
66—70	1	20,0	4	80,0	—	—	5	0,6
71—75	1	100,0	—	—	—	—	1	0,1
76—80	—	—	2	100,0	—	—	2	0,2

7. A cigányok korösszetétele lakóhelyenként

Helynév	Gyer- mekkor	Fel- nőttkor	Öreg- kor	Pro- duktív kor		Egyéb	
	1—15	16—60	61—x	16—40	41—60	1—40	41—x
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Dunapataj	21	21	—	18	4	38	4
Dunavecse	9	8	—	8	—	17	—
Hajós	3	8	—	6	2	9	2
Kalocsa	23	20	—	17	3	40	3
Kecskemét	131	170	3	120	50	251	50
Kiskőrös	11	6	1	4	2	15	3
Solt	8	9	2	9	—	17	2
Akasztó	8	8	—	8	—	16	—
Alpár	4	4	—	3	1	7	1
Apostag	4	10	—	7	3	11	3
Bátya	6	7	—	6	—	13	—
Császártöltés	1	2	—	1	1	2	1
Dunaegyháza	4	2	—	2	—	6	—
Dunaszentbenedek	1	2	—	2	—	3	—
Dusnok	26	17	2	8	11	34	11
Érsekcsanád	1	6	1	5	2	6	2
Fajsz	26	14	—	14	1	39	1
Foktő	8	8	—	9	1	16	1
Géderlak	8	4	—	4	4	8	4
Izsák	12	17	—	15	2	27	2
Kecel	13	10	—	10	3	20	2
Miske	7	6	—	4	2	11	3
Ókéske	5	2	—	2	—	7	—
Pandúr	3	2	—	2	—	5	—
Soltvadkert	5	2	—	2	—	7	—
Sükösd	15	9	—	9	4	20	4
Szabadszállás	5	3	—	3	—	8	—
Szalkszentmárton	5	4	—	4	2	7	2
Tass	6	12	—	9	3	15	3
Újkéske	4	11	—	10	1	14	1
Uszód	50	38	—	29	9	79	12
Istvánmegye	10	10	—	9	1	19	1
Kunpeszér	6	2	—	2	—	8	—

8. A cigányok korösszetétele lakóhely-típusonként

Élettartam		Mező- város	%	Falu	%	Pusztá	%	Összes	%
1.		2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Gyermekkor	1—15	207	46,0	227	50,5	16	3,5	450	100,0
	%	22,4	—	24,6	—	1,8	—	48,8	—
Felnőttkor	16—60	248	54,0	199	43,4	12	2,6	459	100,0
	%	26,9	—	21,6	—	1,3	—	49,8	—
Öregkor	61—x	5	38,5	8	61,5	—	—	13	100,0
	%	0,5	—	0,9	—	—	—	1,4	—
Produktív kor	16—40	186	50,6	154	46,3	11	3,1	351	100,0
	%	20,2	—	16,7	—	1,2	—	38,0	—
	41—60	62	54,5	45	44,6	1	0,9	108	100,0
	%	6,7	—	4,9	—	0,1	—	11,8	—
Egyéb kor- megoszlás	1—40	393	49,1	381	47,6	27	3,3	801	100,0
	%	42,6	—	41,3	—	3,0	—	86,9	—
	41—x	67	55,4	53	43,9	1	0,7	121	100,0
	%	7,3	—	5,7	—	0,1	—	13,1	—

Az életkori összetétellel kapcsolatos adatokból az adott korra jól jellemző, a mai ember számára meglepő kép tárul elénk: a cigánynéesség közel fele, 48,8%-a gyermek volt, csaknem a fele, 49,8%-a felnőtt, s alig 1,4%-a tartozott az öregek közé. Még inkább meglepő eredményt mutat az az adat, mely szerint a cigányság túlnyomó többsége (86,9%-a) 40 évesnél fiatalabb volt, s csupán 13,1%-a tartozott az ennél idősebbek közé. A felnőttkor produktívabb első szakaszába tartozott a néesség 38%-a, a kevésbé produktív második szakaszába pedig 11,8%-a. Ezek az adatok egyértelműen bizonyítják a cigánynéesség „fiatal” voltát, vagyis azt, ami e felszín mögött meghúzódott: az átlagos élettartam rövidségét. A mai értelemben vett öregkort csak minden hetedik cigány érte meg, míg a nagy többség élete végleg lezárult a 40. életév táján. Másképpen fogalmazva: a cigányság öregkora a XVIII. század végén nem a hatvanadik, hanem a 40. életév betöltésével kezdődött, vagyis az a néhány cigány, aki negyven évesnél idősebb volt, már öregnek számított. A rövid élettartam, a mai értelemben vett öregkor csaknem teljes hiánya a cigányság mérhetetlenül nehéz életkörülményeire, teljesen rendezetlen anyagi-gazdasági viszonyaira utal.

E negatív kép nemcsak a Bács-Kiskun megyei cigányságra volt jellemző, hanem a Pest megyeire is. A gazdasági-társadalmi viszonyok némi javulásával az életkori összetételben is átalakulás következett be: 1893-ban a 0—14

éves gyermekek számaránya 39,10%, a 15—59 éves felnőtteké 54,75%, s a 60 évesnél idősebbeké 6,15% volt a magyarországi cigánynépességnél.¹¹ Ez még mindig kedvezőtlenebb volt az ország össznépességére vonatkozó adatoknál, de a negatív 1768-as állapotokhoz képest már javulást mutatott. A cigányság mai korösszetételéről csak Baranya megye sellyei járásából állnak rendelkezésre adatok 1968-ból; ezek nem mutatnak lényeges eltérést az 1893-as cigányösszeírás eredményeivel (42,3—52,6—5,1%).¹²

d) A cigánycsaládok összetétele

A cigánycsaládok összetételével kapcsolatos adatokat a 9. és 10. táblázatban foglaltuk össze.

9. A cigányok családtípusonkénti megoszlása a lakhelyek jellege szerint

		Mező- város	%	Falu	%	Pusztá	%	Összes	%
1.		2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Szűk- családok	száma	107	55,1	81	41,7	6	3,2	194	87,4
	összlélekszáma	442	52,3	373	44,8	27	3,1	842	91,3
	létszáma	4,1	—	4,6	—	4,5	—	4,3	—
	gyermekszáma	2,1	—	2,6	—	2,5	—	2,3	—
Főredék- családok	száma	8	36,4	13	59,1	1	4,5	22	9,9
	összlélekszáma	15	62,8	27	34,9	1	2,3	43	4,7
	létszáma	1,9	—	1,7	—	1,0	—	2,3	—
	gyermekszáma	1,0	—	1,6	—	—	—	1,3	—
Nagy- családok	száma	2	33,3	4	66,7	—	—	6	2,7
	összlélekszáma	10	27,0	27	73,0	—	—	37	4,0
	létszáma	5,0	—	6,2	—	—	—	5,6	—
	gyermekszáma	3,0	—	4,0	—	—	—	3,5	—

11. HERRMANN, 1895. 25.*

12. HOÓZ, 1969. 75—126.

10. A cigánynépesség megoszlása családtípusok szerint

Helynév	Szűkecsaládok				Töredékesaládok				Nagyecsaládok			
	száma	összlélek- száma	létszáma	gyermek száma	száma	összlélek- száma	létszáma	gyermek száma	száma	összlélek száma	létszáma	gyermek száma
1.	2.	5.	4.	3.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
Dunapataj	10	39	3,9	1,9								
Dunavecse	4	17	4,2	2,2								
Hajós	4	11	2,8	0,8								
Kalocsa	10	43	4,3	2,3	1	1	1,0	—				
Kecskemét	69	292	4,2	2,2	5	9	1,8	0,8	2	10	5,0	3,0
Kiskőrös	3	17	5,7	3,7	1	2	2,0	1,0				
Solt	7	23	3,3	1,3								
Akasztó	4	16	4,0	2,0								
Alpár	2	8	4,0	2,0								
Apostag	3	10	3,3	1,3	2	4	2,0	1,0				
Bátya	3	12	4,0	2,0	1	1	1,0	—				
Császártöltés	1	3	3,0	1,0								
Dunaegyháza	1	6	6,0	4,0								
Dunaszentbenedek	1	3	3,0	1,0								
Dusnok	4	25	6,2	4,2	4	13	3,2	2,2	1	8	8,0	6,0
Érsekcsanád	2	7	3,5	1,5	1	1	1,0	—				
Fajsz	7	40	5,7	3,7								
Foktő	3	17	5,7	3,7								
Géderlak	2	12	6,0	4,0								
Izsák	6	29	4,8	2,8								
Kecel	5	23	4,6	2,6								
Miske	1	4	4,0	2,0					1	9	9,0	5,0
Ókéske							1	7 7,0	0 5,0			
Pandúr	1	5	5,0	3,0								
Soltvadkert	1	7	7,0	5,0								
Sükösd	2	12	6,0	4,0	2	5	2,5	1,5	1	7	7,0	5,0
Szabadszállás	1	9	9,0	7,0								
Szalkszentmárton	2	9	4,5	2,5								
Tass	5	16	3,5	1,5	2	2	1,0	—				
Újkéske	5	14	2,8	0,8	1	1	1,0	—				
Úszód	18	88	4,9	2,9					1	3	1,0	1,0
Istvánmegye	5	19	3,8	1,8	1	1	1,0	—				
Kunpeszér	1	8	8,0	6,0								

Az adatokból jól kiviláglik a cigánycsaládok közismerten nagyfokú összetartó ereje, a szülőknél gyermekeikhez való ragaszkodása: a cigányság több mint 9/10 része, 91,3%-a a maihoz hasonló családformációban, szűkcsaládban élt (apa, anya és gyermekek), s csupán 4,7%-uk képezett valamilyen családtörédeket (magányos férfi vagy nő, özvegy apa vagy anya gyermekével, egyedül élő serdülők stb.), és 4%-uk alkotott nagycsaládot (nagyszülő, szülő, gyermek).

A maihoz hasonló szűkcsaládok (családmagok, demográfiai kiscsaládok) átlagos lélekszáma alacsonyabb volt, mint ahogy ez a köztudatban általában elterjedt a „népes” cigányfamiáliákról. A szűkcsaládok átlagos létszáma a mezővárosokban 4,1, a falvakban 4,6, a pusztákon pedig 4,5 fő volt, vagyis átlagosan 4,3 fő, s az átlagos gyermekszám családonként 2,3 fő. Az újabb, családrekonstrukciós történeti demográfiai vizsgálatok ezzel megegyező eredményhez vezettek: a XVIII. század derekán a magyar jobbágycsaládok átlagos nagysága 4—4,5 fő volt, gyermekszáma pedig 2—2,5 fő.¹³ A cigánycsaládok tehát átlagosan nem voltak népesebbek a magyar jobbágycsaládoknál! A helyzet lényegesen máig sem változott; 1971-ben a 320 000 magyarországi cigánynál az átlagos családnagyság 4,52 volt.¹⁴ Az 1768-as 4,3 körüli átlagos családnagyság rossz egészségügyi és megélhetési viszonyokra utal, s magas halandóságot feltételez. Még kisebb átlagos családlétszámhoz jutunk, ha a szűkcsaládok, a nagycsaládok és a törédekcsaládok átlagos létszámát együttesen vizsgáljuk: 4,16 fő (2,16 gyermek). Ezek a tanulságok mindenképpen arra intenek, hogy sokkal kritikusabban kell kezelnünk a cigányságnál is az átlagos családnagysággal, a népességnövekedés lehetséges mértékével kapcsolatos korábbi feltételezéseket.

2. ADATOK A CIGÁNYNÉPESSÉG GAZDASÁGI-TÁRSADALMI VISZONYAIRÓL

α) A cigány keresők foglalkozása

A cigánynépesség keresőinek számával, foglalkozásával kapcsolatos adatokat az alábbi táblázatok tartalmazzák:

13. Ld. a 10. jegyzetet.

14. KEMÉNY I., 1974. 68.

11 A cigányság keresőinek száma és foglalkozása lakóhelyenként

Helynév	Eltartottak száma	Keresők száma	A keresők foglalkozása					
			fémüveves			zenész	famunkás	paraszt
			kovács	egyéb	összes			
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Dunapataj	34	8	3	3	6	2	—	—
Dunavecse	13	4	4	—	4	—	—	—
Hajós	7	4	4	—	4	—	—	—
Kalocsa	34	10	6	—	6	4	—	—
Kecskemét	221	83	48	—	48	35	—	—
Kiskőrös	16	3	3	—	3	—	—	—
Solt	16	7	4	—	4	3	—	—
Akasztó	12	4	1	—	1	3	—	—
Alpár	6	2	2	—	2	—	—	—
Apostag	11	3	2	—	2	1	—	—
Bátya	9	4	2	—	2	2	—	—
Császártöltés	2	1	1	—	1	—	—	—
Dunaegyháza	5	1	1	—	1	—	—	—
Dunaszentbenedek	2	1	—	—	—	1	—	—
Dusnok	38	8	1	1	2	1	5	—
Érsekcsanak	6	2	2	—	2	—	—	—
Fajsz	34	6	3	—	3	1	2	—
Foktő	14	3	2	—	2	1	—	—
Géderlak	10	2	—	—	—	2	—	—
Izsák	24	5	4	—	4	1	—	—
Kecel	18	5	3	—	3	1	—	1
Miske	10	3	1	—	1	2	—	—
Ókéske	6	1	1	—	1	—	—	—
Pandúr	4	1	1	—	1	—	—	—
Soltvadkert	6	1	1	—	1	—	—	—
Sükösd	20	4	2	—	2	—	2	—
Szabadszállás	8	1	1	—	1	—	—	—
Szalkszentmárton	7	2	1	—	1	1	—	—
Tass	12	6	3	—	3	3	—	—
Újkéske	9	6	2	—	2	4	—	—
Uszód	72	19	2	16	18	—	—	—
Istvánmegye	15	5	—	—	—	5	—	—
Kunpeszér	7	1	1	—	1	—	—	—

12. A cigánynépesség keresőinek száma és foglalkozása lakóhely-típusonként

Megnevezés	Mező- város	%	Falu	%	Pusztá	%	Összes	%	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
Kereső	119	55,1	91	42,1	6	2,8	216	23,4	
%	25,9	—	21,1	—	21,5	23,5	100,0	—	
Eltartott	341	48,3	343	48,6	22	3,1	706	76,6	
%	74,1	—	78,9	—	78,5	—	100,0	—	
Fém- műves	kovács	72	64,7	39	34,4	1	0,9	112	52,1
	%	33,5	—	17,7	—	0,5	—	100,0	—
	egyéb	3	11,1	17	88,9	—	—	20	9,3
	%	1,5	—	8,0	—	—	—	100,0	—
	összes	75	56,2	56	43,0	1	0,8	132	61,4
%	35,0	—	25,7	—	0,5	—	100,0	—	
Zenész	44	60,3	24	32,9	5	6,8	73	34,0	
%	20,5	—	11,2	—	2,4	—	100,0	—	
Famunkás	—	—	9	100,0	—	—	9	4,2	
%	—	—	4,2	—	—	—	100,0	—	
Paraszt	—	—	1	100,0	—	—	1	0,4	
%	—	—	0,5	—	—	—	100,0	—	

Elgondolkodtató a cigány keresők és eltartottak számaránya: 23,4:76,8. Ez azt jelenti, hogy 100 cigány keresőnek — önmagán kívül — 327 cigányt kellett eltartania. Különösen rossz volt a keresők és az eltartottak számaránya falun, ahol 100 keresőre 377 eltartott jutott. Ennél csak némileg volt kedvezőbb a pusztán élő cigányok helyzete: 100 keresőre 366 eltartott jutott. Jobb volt a helyzet a mezővárosokban, ahol 100 keresőnek 287 főt kellett eltartania. Nem véletlen tehát, hogy a cigányság fele a 7 mezővárosban tömörült: e gazdaságilag fejlettebb, népesebb településeken könnyebb volt megélhetésüket biztosítani. A cigány keresők alacsony számaránya már önmagában utal a cigánynépesség sanyarú anyagi és életkörülményeire, mely lényegesen csak a legutóbbi évtizedekben javult. Az 1971-es országos cigányfelmérés szerint 100 cigány keresőre már csak 224 eltartott jutott, ami lényegesen kedvezőbb az 1768-as állapotnál, de még mindig messze elmarad a magyarságétól: napjainkban 100 magyar keresőre csupán 82 eltartott jut.¹⁵

A cigány keresők között 1768-ban csak férfiak szerepelnek (családfők és serdülő fiúk). A keresők közel kétharmad része fémművességgel foglalkozott, csaknem egyharmada muzsikálással; a famunkások számaránya jelentéktelen, paraszti munkát, földművelést pedig csak egyetlen cigány űzött. Ez is azt bizonyítja, hogy a bécsi udvarnak a cigányság földművelésre kényszerítését célzó erőfeszítései nem jártak eredménnyel. A fémművesek zöme kovács volt, ők tették ki a keresők több mint felét, 52,1%-át. Kisebbik részük lakatosként, üstfoltozóként tevékenykedett (a keresők 9,3%-a). A famunkások közé néhány szita- és rostakészítő cigányon kívül a 3 Duna-menti településen, zömmel Dusnokon élő teknővájó-csónakkészítő keresők tartoztak. A zenészek elsősorban hegedűsök voltak, s kisebb számmal tartoztak közéjük citerások, cimbalmosok, furulyások is. A cigány keresők túlnyomó többsége, 86,1%-a a két legősibb és legelterjedtebb cigány mesterséggel, kovácsmunkával és muzsikálással foglalkozott, melyek tökéletesen megfeleltek szabadságszerető, nomadizáló, a kötetlen tevékenységhez ragaszkodó hajlamaiknak, alaptermészetüknek.

b) A cigánynépesség vallási megoszlása

A cigányság vallási megoszlása meglehetősen egysíkú, a legtöbb helyen valamennyi cigány a római katolikus vallást követte. Ezért a lakóhelytípusonkénti összegzésen kívül csak azoknak a településeknek az adatait részletezzük egyenként, melyekben református vagy görögkeleti cigányokat is regisztráltak.

13. A cigányok vallási megoszlása

Helynév	Katolikus	Református	Görögkeleti
1.	2.	3.	4.
Dunapataj	30	12	—
Kecskemét	229	75	—
Dusnok	24	22	—
Fajsz	29	—	11
Izsák	20	9	—
Pandúr	—	—	5
Sükösd	17	—	7

14. A cigányok vallási megoszlása lakóhely-típusonként

Lakóhely-típus	Katolikus	%	Református	%	Görögkeleti	%
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Mezőváros	373	40,6	87	9,4	—	—
%	47,8	—	90,6	—	—	—
Falu	380	41,3	9	0,9	45	4,8
%	48,6	—	9,4	—	100,0	—
Pusztá	28	3,0	—	—	—	—
%	3,6	—	—	—	—	—
Összes	781	84,9	96	10,3	45	4,8
%	100,0	—	100,0	—	100,0	—

A cigányság túlnyomó többsége, 84,9%-a az uralkodó római katolikus vallást követte; 10,3%-uk volt református; a leginkább háttérbe szorított ortodox görögkeleti egyházhoz pedig csak 4,8%-uk tartozott. A cigányok tehát vallási téren jelentős mértékben alkalmazkodtak környezetükhöz, az uralkodó államvalláshoz. Így csatlakoztak a Földközi-tengeri tartózkodásuk idején az őskeresztény kopt egyházhoz, később a Balkánon az ortodox görögkeleti egyházhoz, majd a hódoltság éveiben a mohamedán egyházhoz.¹⁶ A török kiűzése után a Habsburgok erőszakos rekatolizálási törekvései hatására zömmel a római katolikus vallást vették fel.

A görögkeleti cigányok a néhány Duna-menti faluban vertek gyökeret, ami szintén nem véletlen, hiszen a Duna és a Tisza mentén húzódtak északabbra más görögkeleti népek, a szerbek, a bolgárok és a görögök is, már a hódoltság évtizedeiben.¹⁷ Jellemző az is, hogy a református cigányok kétharmad része Kecskeméten élt, mely Cegléd és Nagykőrös mellett a Duna—Tisza közti reformáció központja volt. A cigányság anyanyelvi megoszlását nem ismerjük, de a görögkeleti hitűek számának igen csekély volta arra enged következtetni, hogy a szerb-horvát és a román nyelvet kevesen beszélhették. Az 1893-as országos cigányösszeírás idején is a jórészt szerbek által lakott Délvidéken, továbbá Erdély románlakta területein regisztráltak a görögkeleti hitű, szerb-horvát és román anyanyelvű cigányok zömét, míg a cigány anyanyelvüket jórészt teljesen elfeledő, magyarul beszélő romungrók (magyar-cigányok) főként az Alföldön éltek.¹⁸

16. MÉSZÁROS L., 1974.—1975.

17. U. ó. 1975. 218 p.

18. HERRMANN, 1895. 51—2.*

3. A CIGÁNYOK NÉVADÁSI SZOKÁSAI

a) A felnőttek vezetéknevei

A cigányok vezetéknevei közül négyszázkettőt ismerünk. Az összefrők feltűntették valamennyi férfi vezeték- és keresztnévét, viszont a nők vezetéknevét csak esetenként, a gyermekekét pedig sohasem adták meg. Elméletileg feltételezhető, hogy a fiúgyermek zöme az apa nevét kapta, de mivel a cigányok vezetékneveinek változása még korunkban is jelentős volt, ezért a vizsgálódást leszűkítettük a megadott személynevekre.

A legnépszerűbb cigány vezetéknev a Kolompár volt, melyet összesen 34 férfi és nő viselt. Ezt követte a Farkas, a Horváth és az Oláh (15—15 fő), a Hedó (11), valamint a Fehér, a Rác és a Sztojka (10—10 fő). A vezetéknevek eredet szerinti csoportosítása a következő képet mutatja:¹⁹

KERESZTNÉV: 34 (21,9%), 64-szer (15,9%)

Pusztai keresztnév: 20 (33-szor)

Férfinév: Ábrahám 1, Balázs 5, Damján 1, Dávid 2, Demeter 1, Fülöp 1, Gábor 1, Istvány 2, Jeremiás 1, Jónás 1, Jovan 1, Lázár 1, Márton 1, Mihály 1, Orbán 6, Pál 2, Péter 1, Sándor 1, Tódor 2, Zsigmond 1.

Becéző keresztnév: 11 (27-szer)

Férfinév: 8 (24-szer)

Dimóth 1, Gabri 3, Géczy 1, Janó 7, Lala 1, Mikács 1, Radó 2, Zsiga 8.
Női név: 3 (3-szor)

Fáncsi 1, Panna 1, Trézsi 1.

Keresztnévből képzett név: 3 (4-szer)

-fi képzővel: Pálfi 2.

-vics képzővel: Sztankovics 1.

-i képzővel: Ferenczi 1.

HELYNÉV: 43 (27,8%), 96-szor (23,7%)

Pusztai helynév: 3 (8-szor)

Bottyán 3, Macsó 2, Torda 3.

-i képzővel: 31 (73-szor)

Baki 1, Baktai 5, Bódi 4, Böhönyi 1, Budai 1, Csámpai 1, Dabi 1,

19. A névanyag osztályozásában Péter László eljárását követtük. (Péter L., Szegedi személynevek 1578-ban. = *Néprajz és nyelvtudomány*, 1973—74. Szeged, 1974. 231—63.). A történelmi személynévkutatás területén jól használhatóak még Karácsony S. Zsigmond, Bárczi Géza, Kálmán Béla, Lőrincze Lajos, Büky Béla, Hajdú Mihály eredményei is.

Dányi 1, Dormándi 2, Dorogi 6, Dragoni 1, Esztári 2, Garódi 3, Győri 1, Kakasi 3, Karádi 1, Kátai 2, Kecskeméti 8, Kónyi 1, Korógyi 5, Mendi 1, Ölvedi 4, Pándi 5, Rádi 2, Surányi 1, Szászi 1, Szegedi 1, Valkai 1, Zsadányi 1, Zsákai 5, Zsolnai 1.

Tájnév: 8 (15-ször)

Bakonyi 2, Baranyi 1, Mezei 1, Nyíri 1, Pusztai 1, Sárközi 7, Tiszai 1, Völgyi 1.

NÉPNÉV: 5 (3,2%), 44-szer (11%)

Czigány 3, Horváth 15, Kun 1, Oláh 15, Rác 10.

FOGLALKOZÁSNEV: 16 (10,4%), 67-szer (16,7%)

Méltóságnév: Király 1.

Valamit birtokló, árusító: 6 (9-szer)

Bakos 1, Boros 4, Férges 1, Göbolyös 1, Vajas 1, Ürmös 1.

Mesterségnév: 9 (57-szer)

Bakó 1, Dajka 2, Hegedűs 3, Kolompár 34, Kondás 1, Kovács 6, Lakatos 5, Rostás 2, Varga 3.

TULAJDONSÁGNÉV: 14 (9%), 38-szor (9,5%)

Külső: 9 (29-szer)

Balog 5, Fehér 10, Kajla 2, Kis 6, Kisszemű 1, Nagy 1, Sánta 2, Vékony 1, Vörös 9.

Belső: 2 (2-szer)

Néma 1, Víg 1.

Társadalmi állapot: 2 (4-szer)

Hajdú 1, Kuruc 3.

Egyéb: Látó 1.

KÖZNÉV (állat-, növény-, tárgynev stb.): 22 (14,2%), 42-szer (10,5%)

Állatnev: 6 (20-szor)

Birka 1, Bogár 1, Czinke 1, Czompó 1, Farkas 15, Galamb 1.

Növénynev: Rózsa 1.

-i képzős köznév: 4 (4-szer)

Gombi 1, Luki 1, Mohai 1, Suti 1.

Birtokos személyragos köznév: Lika 1.

Egyéb köznév: 11 (17-szer)

Banya 6, Czákó 2, Csavar 1, Csörgő 1, Horpász 1, Morzsa 1, Ordó 1, Sajka 1, Sereg 1, Toka 1, Zakó 1.

IDEGEN EREDETŰ ÉS ISMERETLEN NÉV: 21 (13,5 %),
51-szer (12,7%)

Asók 3, Bobán 1, Budika 5, Bulba 1, Csobák 1, Dancsó 1, Data 1,
Hedó 11, Jusona 2, Kalé 3, Krekula 1, Kuppa 1, Marsik 1, Mezika 1,
Nyika 1, Poczó 3, Pukó 1, Sztojka 10, Tamkó 1, Trifont 1, Zsahár 1.

E 402 esetben előforduló, 155 különféle vezetéknev megoszlását a 15. táblázatban összegeztük:

15. A cigányok vezetékeveinek megoszlása

A vezetéknév típusának				
megnevezése	különbéle neveinek			
	száma	%	előfordulása	%
1.	2.	3.	4.	5.
Keresztnév	33	21,9	64	15,9
Helynév	44	27,8	96	23,7
Foglalkozásnév	16	10,4	67	16,7
Népnév	5	3,2	44	11,0
Tulajdonságnév	14	9,0	38	9,5
Köznév	22	14,2	42	10,5
Idegen név stb.	21	13,5	51	12,7
Összesen	155	100,0	402	100,0

Megállapítható, hogy az idegen eredetű (köztük a cigány) és ismeretlen jelentésű nevek a névanyagnak csak 12,7%-át tették ki, míg a nevek hatalmas többsége, 87,3%-a teljesen magyaros hangzású volt. E tény, valamint az, hogy valamennyi keresztnév magyar hangzású volt, világosan jelzi, hogy az összeírók az asszimiláció bizonyos fokára eljutott, többnyire állandóan letelepedett, zömmel magyar anyanyelvű cigányokat regisztráltak, a rom-ungrókat (magyar-cigányokat), míg a román anyanyelvű vándorcigányokat, az oláh-cigányokat jórészt kihagyták az összeírásból, felkutatásuk igen nehéz volta miatt.

b) A férfiak keresztnévei

A 493 cigány férfi keresztnéveinek előfordulásával kapcsolatos adatokat a 16. és 17. táblázatok tartalmazzák:

IDEGEN EREDETŰ ÉS ISMERETLEN NÉV: 21 (13,5 %),
51-szer (12,7%)

Asók 3, Bobán 1, Budika 5, Bulba 1, Csobák 1, Dancsó 1, Data 1,
Hedó 11, Jusona 2, Kalé 3, Krekula 1, Kuppa 1, Marsik 1, Mezika 1,
Nyika 1, Poczó 3, Pukó 1, Sztojka 10, Tamkó 1, Trifont 1, Zsahár 1.

E 402 esetben előforduló, 155 különféle vezetéknev megoszlását a 15. táblázatban összegeztük:

15. A cigányok vezetékneveinek megoszlása

A vezetéknev típusának				
megnevezése	különbéle neveinek			
	száma	%	előfordulása	%
1.	2.	3.	4.	5.
Keresztnév	33	21,9	64	15,9
Helynév	44	27,8	96	23,7
Foglalkozásnév	16	10,4	67	16,7
Népnév	5	3,2	44	11,0
Tulajdonságnév	14	9,0	38	9,5
Köznév	22	14,2	42	10,5
Idegen név stb.	21	13,5	51	12,7
Összesen	155	100,0	402	100,0

Megállapítható, hogy az idegen eredetű (köztük a cigány) és ismeretlen jelentésű nevek a névanyagnak csak 12,7%-át tették ki, míg a nevek hatalmas többsége, 87,3%-a teljesen magyaros hangzású volt. E tény, valamint az, hogy valamennyi keresztnév magyar hangzású volt, világosan jelzi, hogy az összeírók az asszimiláció bizonyos fokára eljutott, többnyire állandóan letelepedett, zömmel magyar anyanyelvű cigányokat regisztráltak, a rom-ungrókat (magyar-cigányokat), míg a román anyanyelvű vándorcigányokat, az oláh-cigányokat jórészt kihagyták az összeírásból, felkutatásuk igen nehéz volta miatt.

b) A férfiak keresztnévei

A 493 cigány férfi keresztnéveinek előfordulásával kapcsolatos adatokat a 16. és 17. táblázatok tartalmazzák:

16. A cigány férfiak keresztnévei lakhely-típusonként

Férfinév	Mezőváros	Falu	Pusztá	Összes	%
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Ádám	9	10	2	21	4,3
András	9	3	—	12	2,5
Antal	—	2	1	3	0,6
Balázs	1	1	—	2	0,4
Béla	—	1	—	1	0,2
Dávid	—	1	—	1	0,2
Farkas	4	2	1	7	1,6
Ferenc	23	16	—	39	7,8
Fülöp	—	1	—	1	0,2
Gábor	1	2	—	3	0,6
Gergely	1	—	—	1	0,2
György	16	16	1	33	6,5
Imre	4	5	—	9	1,8
István	36	20	1	57	11,5
Jakab	—	1	—	1	0,2
János	41	49	2	92	18,7
József	23	11	—	34	6,9
Károly	—	1	—	1	0,2
Lajos	1	—	—	1	0,2
László	2	3	1	6	1,2
Márk	—	1	—	1	0,2
Márton	6	6	—	12	2,4
Mátyás	1	2	—	3	0,6
Mihály	40	47	4	91	18,6
Miklós	9	10	—	19	3,9
Pál	3	4	—	7	1,5
Péter	7	19	1	27	5,5
Sámuel	1	—	—	1	0,2
Sándor	2	—	—	2	0,4
Simon	—	1	—	1	0,2
Tádé	—	1	—	1	0,2
Tamás	2	—	—	2	0,4
Zsigmond	—	—	1	1	0,2
Együtt	242	236	15	493	100,0

17. A cigány férfiak

Lakóhely	Ádám	András	Antal	Balázs	Béla	Dávid	Farkas	Ferenc	Fülöp	Gábor	Gergely	György	Imre	István	Jakab
Dunapataj				1			1	4				1		4	
Dunavecse								1				1		3	
Hajós													2		
Kalocsa		1					1						2		
Kecskemét	9	8					1	15		1	1	14		27	
Kiskőrös							1	1						1	
Solt								2						1	
Akasztó								1					1	1	
Alpár	1							1				2			
Apostag								2				3	1		
Bátya		1													
Császártöltés	2														
Dunaegyháza														1	
Dunaszentbenedek														1	
Dusnok	1							1			1	3		3	
Érsekcsanakád														1	
Fajsz	1	1	1	1					1			3		1	
Foktő					1									1	
Géderlak														1	
Izsák	1													1	
Kecel							1					1		2	
Miske								1						1	
Ókéske								1						1	
Pandúr															
Soltvadkert															
Sükösd								3			1	3			
Szabadszállás								1				1	1	1	
Szalkszentmárton														1	
Tass	1							2					2	1	
Újkéske														1	1
Úszód	3	1	2				1	3						1	
Istvánmegye	2		1				1					1		1	
Kunpeszér															

keresztnevei helységként

	János	József	Károly	Lajos	László	Márk	Márton	Mátyás	Mihály	Miklós	Pál	Péter	Sámuel	Sándor	Simon	Tádé	Tamás	Zsigmond
1	1				1		1		2		2	3		1				
1						1			2			1						
1	1											1					1	
5	1	1	1						5			2						
27	18				1		4	1	24	9		1	1	1			1	
2	1	1					1		4		1							
4	1	1					1		3									
1						1			3	1								
1									1									
1	1								1	2	1	2						
2									1									
1					2					1								
2							1		5		1	2						
1									2	2								
1									1	1								
1									2									
5									3									
5		3							4									
2									2	2								
1									2	1								
1									2									
1									2									
1									1									
1									1	1								
2									2	1								
1									2									
16	1				1			1	9	1	2	6		1		1		
1					1				3									1
1									1		1							

A 493 cigány férfi 33 különféle keresztnévet viselt. A nevek választéka tehát eléggé szűk skálán mozgott. Mutatja a nevek túlterheltségét, hogy 1—1 keresztnévet átlagosan 15 cigány férfi viselt. Még inkább kitűnik ez a tendencia a leggyakoribb keresztnévek előfordulási számarányának vizsgálatából. A 11 leggyakoribb nevet viselte a férfiak közel 9/10 része, 88,6 %-a! Természetesen e tény korántsem egyedül a cigányságra volt jellemző; a kutatások hasonló jelenségre mutattak rá a XVI—XVIII. századi magyar népesség keresztnéveinél is.²⁰

A cigányok névdivata nagy hasonlóságot mutat a magyarságéval. A 11 leggyakoribb nevet (János, Mihály, István, Ferenc, József, György, Péter, Ádám, Miklós, András, Márton) az egyetlen Ádám kivételével előkelő helyen találhatjuk a névstatisztikákban. Viszont az Ádám keresztnévvel alig találkozunk, e név gyakori előfordulása — a rangsorban a 8. volt — a cigányok névdivatjára jellemző. Viszonylag gyakoribb a cigányoknál a 5. helyen álló József keresztnév is, mely a magyar névstatisztikákban többnyire a rangsor vége felé helyezkedik el. A kilenc másik név viszont a magyaroknál is a leggyakoribb keresztnévek közé tartozik. A XVI—XVIII. századi névstatisztikákban egyöntetűen a János áll az első helyen, mint a legnépszerűbb magyar keresztnév. Viszont százalékos előfordulási számaránya egyetlen névstatisztikában sem éri el a cigányoknál regisztrált 18,7 %-ot.²¹

A Mihály szintén a második-harmadik helyen állt a magyaroknál is, de százalékos számaránya a cigányoknál a magasabb. A Mihály csaknem olyan népszerű keresztnév volt a Duna-Tisza közti cigányságnál, mint a János. Az István és a Ferenc név számaránya a cigányoknál szintén magasabb volt, mint a magyaroknál. Végeredményben megállapítható, hogy a cigányoknál éppúgy az apostolok és a mártír-szentelek nevei voltak a legkedveltebbek, mint a magyarságnál, vagyis a névadási szokások sok vonatkozásban közel állottak egymáshoz. A cigányok illetően névadását feltehetően a helyi plébánosok is befolyásolták.

c) A nők keresztnévei

A cigány nők keresztnéveinek gyakoriságát a 18. és 19. táblázatban tekintjük át:

20. KARÁCSONY Sándor Zsigmond, Személyneveink 1500-tól 1800-ig. Bp. 1961. 120. p. (Nyelvtudományi Értekezések. 28.)

21. V. ő.: PÉTER L., 1974. 250—2.

18. A nők keresztnévei lakhely-típusonként

Női név	Mezővárosok	Falvak	Puszták	Összes	%
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Ágnes	4	—	—	4	0,9
Anna	34	25	2	61	14,8
Apollónia	—	2	—	2	0,5
Borbála	4	9	—	13	3,1
Brigitta	—	1	—	1	0,2
Erzsébet	23	14	—	37	8,5
Éva	11	14	2	27	6,3
Ilona	26	19	3	48	11,1
Johanna	—	2	—	2	0,5
Judit	30	14	—	44	10,3
Julianna	—	2	—	2	0,5
Katalin	30	27	2	59	13,6
Klára	6	5	—	11	2,6
Krisztina	2	1	1	4	0,9
Lídia	—	—	1	1	0,2
Lucia	—	1	—	1	0,2
Magdolna	1	1	—	2	0,5
Margit	—	1	—	1	0,2
Mária	6	17	1	24	5,6
Márta	—	2	—	2	0,5
Rebeka	2	1	—	3	0,6
Rozália	11	8	1	20	4,7
Salome	—	1	—	1	0,2
Sára	20	9	—	29	6,8
Szófia	—	1	—	1	0,2
Teréz	2	8	—	10	2,0
Vera	—	1	—	1	0,2
Zsuzsa	6	12	—	18	4,2
Együtt	218	198	13	429	100,0

19. A nők keresztnévei

Lakóhely	Ágnes	Anna	Apolónia	Borbála	Brigittia	Erzsébet	Éva	Ilona	Johanna	Judit	Juliana	Katalin	Klára
Dunapataj	1	3		1		2		2		1		5	
Dunavecse		1				4	2			1		1	
Hajós	1	1						1		1		1	
Kalocsa		3					5	6		3		4	
Kecskemét	2	22		1		17	2	15		21		18	6
Kiskőrös		1					1			2		1	
Solt		3		2			1	2		1			
Akasztó						1	1			1			
Alpár						1							
Apostag		1		1				1		2	1		
Bátya		1						1		2			
Császártöltés								1					
Dunaegyháza										1			
Dunaszentbenedek													
Dusnok		5				2	2	1	1			8	1
Érsekcsanád		1											
Fajsz		4	1	1		1	1	1	1	1		2	1
Foktő		2					1					1	
Géderlak				1			1					1	
Izsák		1		1		4	1	3		3		1	
Kecel						1	2	2				1	
Miske		1										1	
Ókéske		1				1	1						
Pandúr								1					
Soltvadkert								2					
Sükösd		1	1	2			2	1					
Szabadszállás						1		1				1	
Szalkszentmárton								2		1			
Tass		1				1		1		1			
Újkéske		1						1		1		1	
Uszód		5		3	1	1	1			1	1	10	3
Istvánmegye		2					1	2					
Kunpeszér							1	1				2	

A 429 cigány nő 28 különféle keresztnévet viselt, így 1—1 név éppúgy 15—15 alkalommal fordul elő, mint a férfiaknál. Tehát a női keresztnévek is túl voltak terhelve. Sajnos ezeket a XVI—XVIII. századi magyar női nevekkal igen kevéssé tudjuk összehasonlítani, mert a történeti személynév-kutatás e területet erősen elhanyagolta, s legfeljebb töredékes adatokat szolgáltatott. Ezek szerint a magyar nőknél is kedvelt név volt az Erzsébet, a Katalin, a Mária, az Anna és az Éva.²² A cigány nőknél a 12 legkedveltebb nevet viselte a népesség több mint 9/10 része, 91,6%-a. A legnépszerűbb női név, az Anna nem vetekedett a János gyakoriságával, mivel a nőknek „csak” 14,8%-a viselte, s a Katalin is elmaradt a Mihály százalékos számaránya mögött, viszont az Ilona gyakorisága megegyezett a szintén harmadik helyen álló Istvánéval. A negyedik helyen álló Judit lényegesen népszerűbb volt, mint a férfiaknál a Ferenc. Az Anna, a Katalin, az Ilona és a Judit rendkívüli népszerűségnek örvendett; e négy nevet viselte a nőknek csaknem a fele, 49,8%-a! A többi keresztnév közül a magyar nőknél kevésbé fordul elő a Rozália, a Sára és a Borbála, mely tehát inkább a cigány nők névdivatjára volt jellemző.

A férfi és női keresztnéveket áttekintve megállapíthatjuk, hogy valamenyny a magyarok által használtak közül került ki, s gyakoriságuk is sok esetben megegyezett a magyarságéval. A jegyzékbe vett cigányság asszimilációjának bizonyos fokára a vezeték- és keresztnévek rendszeréből is következtetni lehet. Ezek az adatok is arra mutatnak, hogy többnyire csak a magyar-cigányok összeírására került sor.

ÖSSZEGEZÉS

Az 1768-as cigányösszeírás idején a Duna—Tisza köze déli részének 33 lakóhelyén (7 mezővárosában, 24 falujában és 2 pusztáján) összesen 922 cigányt regisztráltak. A kimaradt területeket is figyelembe véve megállapítható, hogy mintegy 1700—1800 cigány élhetett 1768-ban a Duna—Tisza köze déli részén, mely ma már Bács-Kiskun megyéhez tartozik. A cigányság arányszáma nem jelentős, a megye össznépességének csupán 1,2%-át tette ki.

A cigánynépesség 52,4%-át férfiak, 47,6%-át nők alkották, vagyis 1000 férfit csak 908 nő jutott; jelentős volt a nőhiány (negatív maszkulinitási arány). Kedvezőtlen volt a korösszetétel is; a cigányságnak 48,8%-a tartozott a

22. KARÁCSONY S. Zs., 1961. 68—75.

gyermek, 49,8% a produktív korú felnőttek s alig 1,4%-a az ennél idősebbek közé. A népesség 86,9%-a fiatalabb volt 40 évesnél, az öregkor igen hamar kezdődött, az élettartam rövid volt.

A cigányság 91,3%-a a maihoz hasonló családformációban, szűkesaládban élt; 4%-a alkotott nagycsaládot, 4,7%-a pedig valamilyen családtöredéket. Az összeírás egyik legmeglepőbb tanulsága az, hogy az átlagos családnagyság csupán 4,3 fő volt, mely megegyezett a korabeli jobbagycsaládokéval. A viszonylag alacsony családlétszám rossz egészségügyi-megélhetési viszonyokra, magas halandóságra utal.

A népességnek csak 23,4%-a volt kereső, míg az eltartottak számaránya 76,6%, ami azt jelenti, hogy 100 keresőre 327 eltartott jutott. A cigányság anyagi helyzete így igen nehéz lehetett. A keresők közel kétharmada fémműves volt, csaknem egyharmada pedig zenész, a többi famunkás és paraszt (1 fő). A keresőknek több mint a fele kovács mesterséggel foglalkozott. A kovácsok és a zenészek tették ki a keresők 86,1%-át; e két ősi, kedvelt mesterség kiválóan megfelelt a cigányság szabadságszerető, nomadizáló életmódjának.

A cigányok vallási téren környezetükhöz alkalmazkodtak: 84,9%-uk az uralkodó római katolikus államvallás híve volt; 10,3%-uk a református, 4,8%-uk pedig a görögkeleti vallást követte. Vezetéknevük csaknem kizárólag magyar hangzású, keresztnévük pedig minden esetben magyaros jellegű volt, s nagy hasonlóságot mutatott a magyar férfiak és nők keresztnéveivel. Az összeírásból levonható következtetések arra mutatnak, hogy zömmel a többé-kevésbé asszimilálódott, letelepült, magyarul beszélő magyar-cigány rétegre terjedt ki a regisztrálás.

BIBLIOGRÁFIA*

- A vándorcigány-kérdés. = *Magyar Község*, 1947. 14. sz. 112.
- BAKÓ Ferenc: A tiszai cigányok fémművészete. = *Néprajzi Értesítő*, 1954. 36. évf. 239–56.
- BALLAGI Aladár: A cigányok vallásáról. = *Vasárnapi Újság*, 1877. 24. évf. 37. sz. 585–6., 38. sz. 601–2.
- BARTALUS István: A cigány és viszonya zenénkhez. I–III. = *Budapesti Szemle*, 1865. 3. k. 107–19, 290–308., 1966. 4. k. 35–73.
- BARTÓK Béla: Cigányzene? Magyar zene? = *Ethnographia*, 1931. 42. évf. 49–61.
- BODGÁL Ferenc: A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei cigányok fémművészete. = *Ethnographia*, 1965. 76. évf. 4. sz. 521–41.

* Megjegyzés: a Bibliográfiában szereplő könyvészeti anyagot a lábjegyzetekben szerző nevével és a kiadás évével rövidítjük. A forrásoknál használt rövidítések: Pml — Pest megyei Levéltár; CC — Conscripção Cingarorum.

- BOJTOR Gyula: A cigánykérdés megoldása. = *Magyar Község*, 1948. 3. sz. 2.
- CSENKI Sándor: Cigány népmesék. Ford., utószót írta: Mészáros György. Püspökladány, 1972. 171 p. 2 t.
- CSONTOSI János: Adalék a magyarországi cigányok történetéhez. = *Századok*, 1877. 11. évf. 5. sz. 454–6.
- DÖMÖTÖR Sándor: Mióta muzsikusok Magyarországon a cigányok? = *Ethnographia*, 1934. 45. évf. 156–78.
- ERDŐS Kamill: A Békés megyei cigányok. – Cigánydialektusok Magyarországon. Gyula, 1969. 63 p. (A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai. 60. Bevez.: Dankó Imre)
- A magyarországi cigányság. Törzsek, nemzetségek. = *Néprajzi Közlemények*, 1958. 3. évf. 1–2. sz. 152–73.
- A fémműves cigányok. = *Néprajzi Értesítő*, 1962. 44. évf. 289–316.
- Cigánykutatók. = A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Jubileumi Évkönyve Erkel Ferenc születésének százötvenedik évfordulójára. Szerk.: Dankó Imre. Gyula, 1960. 85–8.
- Cigány-temetés. = *Néprajzi Közlemények*, 1958. 3. évf. 107–27.
- Cigány-törvénytörzsek (Romani-Kris) = *Néprajzi Közlemények*, 1959. 4. évf. 203–15.
- Terhesség, szülés, gyermekágy, szoptatás a magyarországi cigányoknál. = *Néprajzi Közlemények*, 1957. 2. évf. 258–63.
- GESZTELYI NAGY László: A magyarországi cigánykérdés rendezése. Kecskemét, 1940. 32. p. (A Duna–Tisza Közi Mezőgazdasági Kamara Kiadványai. 36.)
- HEICZINGER János: A cigányok letelepítésének kezdetei Fejér megyében. Kzt. 1975. = Korreferátum „A Dunántúl településtörténete I.” Székesfehérvár, 1975. V. 26–27-i konferencián.
- HERMANN Antal: A cigányok megtelepítéséről. = *Ethnographia*, 1893. 4. évf. 94. és köv.
- A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Szerk.: KSH. Bp. 1895. 59, 81 p. 5 t. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új f. IX.)
- HOLÉCZY János: Nyomozások a Czigányokról. = Tudományos Gyűjtemény. 1830. 14. évf. 6. k. 77–96.
- HOÓZ István: A cigánynépesség 1960. évi demográfiai struktúrája a sellyei járásban. = Nemzetiségek demográfiai sajátosságai Baranya megyében. Bp. 1968. 75–126. (A KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének és az MTA Demográfiai Bizottságának Közleményei. 18)
- A cigányok születési jellegzetességei a sellyei járásban. = *Demográfia*, 1964. 7. évf. 2. sz. 230–44.
- HUSZÁR György: Cigányok gerostomalógiai vizsgálata. = *Antropológiai Közlemények*, 1961. 1–2. füz. 3–14.
- HUTTERER Miklós–MÉSZÁROS György: A lovári cigány dialektus leíró nyelvtana. Hangtan, szóképzés, alaktan, szótár. Szerk.: Vekerdi József. Bp. 1967. 94. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. 117.)
- Jegyzőkönyv a TIT Szociológiai és Néprajzi Csoportjának cigánykutatókkal foglalkozó 1969. június 8-i konferenciájáról. Bp. 1969. 115 p.
- JÓZSEF főherceg, Czigány nyelvtan. Románo csibákero sziklaribe. Bp. 1888. 380 p.
- Zigeunergrammatik. Bp. 1902. 162 p.
- JÓZSEF fg.–WLISLOCKI Henrik–HERRMANN Antal: Cigányok. = Külön-melléklet a Révai Nagy Lexikona IV. kötetéhez. Bp. 1912. I–XLVIII p.
- KÁLMÁN András: A magyar cigányok problémája. = *Társadalmi Szemle*, 1946. 656–8.